

ZDENĚK KUDEĽKA

(Brno)

ČINNOST ADOLFA LOOSE V ČESKOSLOVENSKU

I

Dějepis umění se věnoval v posledních letech především dvěma tématům. Prvním byl manýrismus, druhým umění kolem roku 1900. Důvody, které vedly k zájmu o látku historicky i strukturálně značně odlišnou, souvisí patrně s metodologickými možnostmi současné uměleckohistorické vědy. K pozdně renesančnímu manýrismu, popřípadě manýrismu jako obecnému slohovému fenoménu,¹ se historik umění dostal přes současnou tvorbu, podobně jako například pozitivista Wickhoff objevil pozdně římské umění v jeho analogiích k impresionismu. U umění „kolem 1900“ (jež ovšem není zdaleka jen uměním secese) byly zdroje zájmu sice zčásti podobné, hlavní důvod však spočíval ve vědomí již postačující časové distance a tedy v možnosti zaujmout stanovisko. Dílo „dostárlo“ k jistotě umělecké hodnoty, badatel k jistotě vědeckého úsudku. Mohlo by se tedy zdát, že se alespoň historická situace této vývojové fáze dostatečně vyjasnila, tj. do doby její renesance jako uměleckohistorického problému. Přínejmenším natolik, aby již nebyly vystaveny pochybnostem základní otázky, jejichž analýza a řešení jsou předpokladem postoje. Jednou z nich je již tradiční otázka novověkého dějepisu umění po uměleckém přínosu a vývojovém významu tvůrčova díla. Nicméně přes množství prací, věnovaných údobí kolem roku 1900 a počátkům 20. století právě z tohoto hlediska, nepodařilo se dosud na ni nalézt vždy uspokojivou odpověď. V architektuře je to nejvíce patrné u Adolfa Loose. Rozpaky nad jeho dílem trvají několik desítek let a nepovedlo se odstranit je ani pozdním stoupcům představy o nepřetržitém, popřípadě kauzálně podmíněném vývoji, ani současným ikonologům. Tuto podivnou situaci vystihl nedávno N. Pevsner, když napsal, že Loos zůstává hádankou.² Jeho výrok je ovšem třeba si náležitě vyložit. „Hádankovitost“ Loosova díla totiž nespočívá v jeho nějaké exotické, neuchopitelné zvláštnosti, nýbrž v zatímní neschopnosti historie umění vytvořit si přiměřenou metodu pro interpretaci moderní architektury počí-

¹ Například v architektuře 20. století našel manýrismus C. Rowe, *Mannerism and Modern Architecture*. The Architectural Review 1950, 289 n.

² V předmluvě k anglickému vydání publikace L. Münze—G. Künstlera o Adolfu Loosovi (London 1966).

naje jejím zrodem. Při pohledu na dosavadní nepočetnou literaturu o Loosovi se mimoto zdá, že tomuto hermeneutickému problému by odpomohl pečlivý „formálně slohový“ rozbor jeho prací, který lze ovšem použít i v moderním umění a který nebyl ještě proveden. To znamená, že ve vývojové posloupnosti díla by bylo analyzováno pojetí prostoru a hmoty při důsledné horizontální komparaci s jeho jinými modifikacemi a že by tento rozbor stále přihlížel k „obsahovému“ ideálu architektury blízké budoucnosti, totiž k humanizaci individuálního a zejména kolektivního obydlí člověka 20. století. Takový postup by snad zčásti přispěl i k objasnění smyslu Loosovy tvorby. Nepochybně víc, než nešťastná typologická metoda, kterou použila i dosud jediná seriózní knižní publikace,³ nebo dokonce konfrontace Loosova architektonického díla s literárním, protismyslná při jeho přesvědčení, že architekturu je možno psát.

Za tohoto stavu nepřekvapuje, že zůstaly dosud otevřené také všechny další otázky, které se musí nezbytně vynořit při podrobnějším zkoumání Loosova díla a které by pomohly ozřejmit nejen jeho podstatu, ale zároveň i genezi a strukturu moderní architektury. Lze tu připomenout jen některé. Jde například o Loosův ahistorický klasicismus a jeho nedogmatický vztah k historickým, slohovým klasicismům. V této souvislosti by bylo třeba odkrýt i kořeny Loosova pozitivního poměru k antice, zároveň však i schopnosti odmítnout normativní charakter jakýchkoli „vzorů“, které mu byly přes případnou aktuálnost uzavřené minulostí. (Těžiště jeho aktivity spočívalo totiž v budoucnu, jen stupeň možností byl ověřován minulým.) Dále jde o určení Loosova vztahu k prostorovosti a tělesnosti architektury, jehož ideálem byla vzájemná harmonická vyrovnanost obou, odpovídající nezrušitelnému zážitkovému vztahu člověka k obydlí. Jde o otázku pojetí prostoru (který je přes tuto vyváženost primární) jako pozdně antického „stereotomního“⁴ prostoru jakoby z jednoho kusu, zároveň však sukcesivního. Jde o stanovení stupně kontiguitu prostoru obydlí, když důsledné prostorové splynutí nepřicházelo zřejmě u Loose pro svou praktickou neupotřebitelnost v úvahu. Jde o Loosův podíl na tzv. internacionálním slohu, jehož počátky by bylo možno popřípadě spojit s jeho Steinerovým domem ve Vídni, a o další problémy v evropských a světových souvislostech. Před českým dějepiscem umění mimoto vyvstává povinnost objasnit Loosovo ovlivnění české moderní architektury zejména v jejích prvních fázích, popřípadě její teorie, a ovšem jeho vlastní přínos oběma oblastem. Také řešení těchto otázek pochopitelně předpokládá úplnou znalost Loosova díla. Ačkoli by se zdálo, že po heuristicky pečlivé práci L. Münze⁵ je nelze už podstatněji obohatit, není tomu tak. Podrobný průzkum⁶ Loosova archivu ve vídeňské Albertině a ve veřejných i soukromých archivech v Českoslo-

³ L. Münz – G. Künstler, *Der Architekt Adolf Loos*. Wien 1964.

⁴ Na bezpředmětnost tektonického a stereotomního principu při analýze moderní architektury upozornil V. Richter v úvodu k publikaci Z. Kudělky, *Bohuslav Fuchs*. Praha 1966, 5. Je nepochybné, že teorii architektury se pro 20. století zatím nepodařilo v určení prostoru nalézt nové principy. Některá negativní zjištění, učiněná v této souvislosti (například odstranění prostorového dualismu), je ovšem nemožnou nahradit.

⁵ Srov. chronologický soupis prací Adolfa Loose ve zmíněné knize, 182–195.

⁶ Výsledky průzkumu byly zpracovány autorem v souvislosti s jeho fakultním úkolem na katedře dějin umění brněnské filosofické fakulty.

vensku vynesl na světlo řadu neznámých projektů architekta, popřípadě písemných dokladů o jeho činnosti na našem území v letech 1896–1933.⁷ Mimoto pomohl korigovat některé dosavadní poznatky, jako například časové údaje o vzniku plánů a staveb, a konečně zčásti i vyplnit mezerovité znalosti o Loosových vztazích k Čechám a k Moravě. Je s podivem, že český historik umění dosud vcelku ignoroval tak mimořádně významné dílo architekta, který i formálně, státní příslušností, zdůrazňoval svůj svazek s rodným Československem.⁸

* * *

Předložený katalog prací Adolfa Loose v Československu, doplněný několika neznámými nebo méně známými biografickými údaji,⁹ je uspořádán chronologicky. Casový sled jednotlivých čísel je nicméně někdy nutně nejistý, poněvadž většinou chybí podrobnější grafický a písemný materiál. To se týká především tvorby z doby kolem roku 1930, jejíž absolutní chronologie (která ostatně není smyslem historikovy práce) není patrně možná. Vzhledem k územnímu rozložení prací, tj. i nerealizovaných návrhů, a se zřetelem k životopisným faktům, lze celou Loosovu tvorbu u nás rozdělit na dvě periody, „moravskou“ a „českou“, přičemž jako přirozený předěl mezi nimi vystupuje rok 1926.

Venkovský dům v Brně, 1896?

Podle poznámky, jejíž původ je nejistý, měl Loos ve svých šestadvaceti letech postavit v Brně (popřípadě u Brna), „Landhaus“.¹⁰ Možnost identifikace tohoto objektu, který by v případě správnosti informace byl patrně nejstarší známou realizovanou prací Adolfa Loose, je však mizivá.

Regulační plán města Brna, po 1896?

V nedatované zprávě Eugena Hrbenského z Brna Bohumíru Markalousovi¹¹ o životopisných údajích rodiny Adolfa Loose st. je zmínka o tom, že

⁷ Ještě roku 1960 napsal J. Vaněk, Loosův spolupracovník z poloviny dvacátých let, že Loos „u nás zařídil šest bytů v Plzni, v Praze pak postavil obytný dům... ve Střešovicích“. Výtvarné umění 10, 1960, 449.

⁸ Výjimku tu tvoří práce D. Riedla – B. Samka, *Adolf Loos*, která vznikla roku 1965 jako studijní úkol v teoretické sekci Svazu architektů ČSSR. – Vedle nepatrného zájmu o architekturu 20. století vůbec lze tuto situaci do jisté míry vysvětlit výjimečným způsobem Loosovy práce a s ním související roztroušeností a zlomkovitostí dokladů.

⁹ Omezují se v nich vskutku pouze na fakta, která pokládám za dosud neznámá. Hlavním zdrojem informací mně byl nepublikovaný *rukopis* B. Markalouse o Adolfu Loosovi, připravovaný – spolu s *přispěvkem* A. Matějčka a F. Müllera – v letech 1933–1934 k vydání knížky *Adolf Loos zasloužil se o civilizaci* (později *Památce Loosové a Adolf Loos tvůrce*), a poznámkový materiál L. Münze v Loosově archivu vídeňské Albertiny. Není vyloučeno, že některé z údajů byly již porůznu uveřejněny, například Markalousem v Pestrém týdnu, v Přítomnosti, v Lidových novinách nebo jinde.

¹⁰ Vídeň, Albertina, Loosův archiv, bez sign. Poněvadž v době autorova studia v Albertině nebyla ještě pozůstalost dr. L. Münze, z níž archiv pochází, zpracována, nelze uložení použitých dokumentů více upřesnit. Poznámka „bez signatury“ nebude dále uváděna.

¹¹ Praha, soukromý majetek.

po návratu z Ameriky začal Loos pracovat na regulačním plánu Brna. Hrbenskému to sdělil Loosův synovec Walter Loos, který prý plán viděl. Pokud by bylo možno tento údaj ověřit, což je rovněž málo pravděpodobné, šlo by o Loosovu první urbanistickou práci v Československu.

Účast na projektu domu dr. Julia Pecha v Novém Jičíně, 1904

Z dopisu dr. Pecha Loosovi z 23. června 1904¹² vyplývá, že pisatel zamýšlel vystavit, popřípadě přestavit vilu v Novém Jičíně. K dopisu je přiložen Pechův návrh na dům (půdorys), který měl stát na rohu neoznačené křižovatky poblíž polí. Loos, s kterým dr. Pech — jak je patrné z dopisu — o věci již dříve jednal, se měl k tomuto návrhu vyjádřit. Z Loosovy strany šlo tedy asi o konzultantskou účast na projektu, který snad nebyl realizován. Nepřihlížíme-li k nezaručeným informacím o stavbě domu v Brně a o práci na regulačním plánu Brna, jde o první známý doklad Loosova projektantského vztahu k našemu území.

(Roku 1906 měl Loos uspořádat v Liberci, kde v letech 1887—1888 studoval na stavebně technickém oddělení vyšší průmyslové školy, výstavu svých prací. Došlo-li k její realizaci, nepodařilo se zjistit.)

Úprava a zařízení bytu Viléma Hirsche v Plzni, 1907 obr. 46

Podle B. Kriegerbecka¹³ šlo o zařízení bytu o pěti místnostech v 1. poschodí nájemného domu na Plachého ulici 6. Ze zařízení se nic nedochovalo. Nicméně o práci, datované rokem 1907,¹⁴ je možno učinit si dosti přesnou představu z fotografií¹⁵ a z původní Loosovy skicy zahradního koutu (perspektivní kresba tužkou, papír 338×338 mm, s autorovými poznámkami o materiálu, jeho množství a cenách a s dodatečnou poznámkou: alles zerstört seit 1964).¹⁶ Je z nich zřejmé, že program úpravy bytu spočíval především v uplatnění vývojově neobyčejně pokročilé myšlenky horizontální kontiguitu prostoru, k níž by v této době bylo možno nalézt analogii pouze

¹² Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

¹³ Stavitel Bořivoj Kriegerbeck v Plzni, který byl zaměstnán u stavební podnikatelské firmy Kapsa a Müller v Praze, se s Loosem v posledních letech jeho života velmi často pracovně stýkal, a to jak v Plzni, tak v Praze. Vedle přímé spolupráce a překreslování Loosových náčrtů si pořizoval četné poznámky, které jsou pro historika umění cenným zdrojem poznatků (srov. Z. Kudělka, *Svědectví o Adolfu Loosovi*. Věda a život 1971, č. 3, 156—159). Mimo jiné pořídil soupis bytů v Plzni, zařízených Loosem. Vzhledem k nedostatku autentického plánového a písemného materiálu i vzhledem k postupné likvidaci Loosových plzeňských interiérů mají Kriegerbeckovy záznamy v mnoha ohledech povahu pramene.

¹⁴ Jednak dodatečně v dopise Viléma Hirsche vídeňskému nakladatelství A. Schrolla z 10. června 1930 (Vídeň, Albertina, Loosův archiv), jednak (rovněž dodatečným?) Loosovým datováním plánu, níže uvedeného sub 1). Podle Hirsche Loos vypracoval roku 1907 na dopisní obálce „*flüchtige Skizze*“ k přestavbě a zařízení bytu.

¹⁵ Vídeň, Albertina, Loosův archiv a Münz-Künstler, l. c., 185. Dále H. Kulka, *Adolf Loos, Das Werk des Architekten*. Wien 1931, obr. 26 a 27, a V. Běhalová, *Pilsner Wohnungen von Adolf Loos*. Bauforum 3, 1970, č. 21, 50, u které též popis bytu.

¹⁶ Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

u F. L. Wrighta. Dále existují kopie dvou plánů, které snad představují neprovedený návrh na úpravu a zařízení jedné z prostor.¹⁷

1. Půdorys a nárysy odpočivného koutu s knihovnou v nice a s krbem, papír 458×580 mm, s Loosovými poznámkami a zásahy tužkou. Na zadní straně Loosovou rukou letopočet 1907.

2. Perspektiva odpočivného koutu, papír 405×398 mm, s Loosovými zásahy tužkou.

Zařízení bytu Artura Friedmanna ve Šternberku na Moravě, 1908?

Podle Münzovy poznámky¹⁸ byl Loos s největší pravděpodobností také autorem interiéru továrního bytu A. Friedmanna, kterému v letech 1906 až 1907 zařídil byt ve Vídni.¹⁹ V tom případě snad šlo o byt u někdejší textilní továrny, stávající na Nádražní ulici a odstraněné v letech 1971–1972.

Zařízení bytu Otto Becka v Plzni, 1909

Šlo o zařízení bytu o třech místnostech v 2. poschodí nájemného domu na třídě 1. máje 12, přenesené roku 1928 na náměstí Míru 2. K interiéru, z kterého se na místě nic nedochovalo, existuje několik fotografií.²⁰ Podle nich šlo o jednoduchý, velmi působivý interiér s charakteristickým spojením prostoru obytné místnosti a prostoru jídelny. S O. Beckem byl Loos spřízněn skrze svou čtvrtou ženu Claire.

Zařízení bytu prof. Fischla v Praze, 1910

V Münzových nepublikovaných poznámkách²¹ je zmínka o tom, že Loos roku 1910 zařídil byt prof. Fischlovi v Praze na Smíchově a že obytná místnost z tohoto bytu je dnes snad uložena na Mariahilferstr. 97 ve Vídni. Nic bližšího se nepodařilo zjistit. Fischel byl spřízněn s A. Friedmannem, pro kterého snad Loos r. 1908 (?) navrhl byt ve Šternberku na Moravě.

Zařízení Samkova bytu v Krnově, 1910?

Z jedné z Münzových poznámek²² vyplývá, že roku 1910 Loos snad vypracoval návrh na zařízení bytu nějakého Samka v Jagerndorfu [sic!].

(Roku 1913 je doložen Loosův pobyt v Olomouci v souvislosti s přednáškou o „důležitých otázkách uměleckých“.)²³

¹⁷ Vídeň, Albertina, Loosův archiv. Jde asi o plány, o kterých se zmiňuje Hirsch v uvedeném dopise (srov. pozn. 14).

¹⁸ Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

¹⁹ Münz – Künstler, l. c., seznam prací, 184, č. kat. 20. Obr. v: Bauforum 3, 1970, seš. 21, 34.

²⁰ Vídeň, Albertina, Loosův archiv. Srov. také H. Kulka, l. c., obr. 37, Architekt SIA 29, 1930, 78, a V. Běhalová, l. c., 51, která klade vznik zařízení Beckova bytu do let 1907–1909.

²¹ Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

²² Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

²³ Srov. *Statistická ročenka města Olomouce 6, za léta 1911–1918*. Olomouc 1933, 350.

Návrh na dům Heřmana Konstandta v Olomouci, po 1914?
obr. 47–50

Projekt je doložen souborem deseti originálních plánů, vlepených do skládacího alba s názvem: Projekt eines Einfamilienhauses für Herrn H. Konstandt Olmütz, Johannesgasse. Arch. Adolf Loos.²⁴ Jde o tyto plány:

1. Příčný řez, papír 279×278 mm, na lepence, rýsováno a popsáno černou tuší.
2. Půdorys sklepního podlaží, papír 290×278 mm, na lepence, rýsováno a popsáno černou tuší.
3. Půdorys přízemí, papír 281×282 mm, na lepence, rýsováno a popsáno černou tuší.
4. Půdorys zvýšeného přízemí, papír 278×285 mm, na lepence, rýsováno a popsáno černou tuší.
5. Půdorys 1. patra, papír 281×288 mm, na lepence, rýsováno a popsáno černou tuší.
6. Půdorys půdního podlaží, papír 278×294 mm, na lepence, rýsováno a popsáno černou tuší.
7. Nárys jihovýchodního (zahradního) průčelí, papír 234×324 mm, na lepence, rýsováno a popsáno tužkou.
8. Nárys severovýchodního (uličního) průčelí, papír 251×322 mm, na lepence, rýsováno a popsáno černou tuší.
9. Nárys severovýchodního průčelí, papír 243×318 mm, na lepence, rýsováno a popsáno černou tuší.
10. Nárys jihozápadního průčelí, papír 242×322 mm, na lepence, rýsováno a popsáno černou tuší.

Všechny plány lepoprela jsou provedeny v měřítku 1 : 100. Jako většina Loosových projektů je nepochybně i tento návrh rýsován některým z jeho spolupracovníků nebo žáků. V případě plánů na olomoucký rodinný dům je autorství jejich technického rukopisu nepřímo doloženo Loosovým svědectvím o jeho žáku Pavlu Engelmannovi z roku 1921.²⁵ Právě se v něm totiž, že po absolvování Loosovy stavební školy Engelmann spolupracoval na některých dalších pracích učitele, mezi jiným na projektu Konstandtovy vily. Tento dokument jednak potvrzuje Loosovo autorství návrhu, jednak označuje Engelmannu jako částečného spoluautora (Mitarbeiter).²⁶ Ačkoli

²⁴ Videň, Albertina, Loosův archiv. O návrhu se zmiňují pouze Münz — Künstler, I. c., seznam prací, 188, č. kat. 54.

²⁵ Videň, Albertina, Loosův archiv. Vzhledem k tomu, že Pavel Engelmann pracoval později pravděpodobně i na území Československa, mj. snad i v Brně, otiskují Loosovo doporučení v plném znění. *Zeugnis. Architekt Paul Engelmann ist, nachdem er einige Semester an der technischen Hochschule in Wien inskribiert war, im Wintersemester 1912 in meine Bauschule eingetreten. Er hat den dreijährigen Studiengang zu meiner vollsten Zufriedenheit absolviert und war hierauf seines besondern Talentes wegen mein Mitarbeiter bei meinen weiteren Privatarbeiten, darunter dem Projekte der Villa Konstandt in Olmütz [sic!]. Ich kann jedermann Architekten Paul Engelmann empfehlen. Adolf Loos. Wien, am 12. September 1921. — O Engelmannovi srov. v této souvislosti A. Loos, *Sämtliche Schriften I.* Wien—München 1962, 460.*

²⁶ Otázka případného spoluautorství je ovšem u Loose dosti problematická. Loos postupoval také zde značně velkoryse a neváhal označit za spoluautora nebo spolupracovníka i kresliče svých plánů, který ho upozornil na některé problémy při technickém zobrazení jeho jednoduchých kreslených představ.

Loosovo původství se tak jeví jako nesporné, je výrazný klasicizující charakter stavby (vrcholící reminiscencí na kekropion Erechtheionu) překvapující. Zdá se, že dispozice skutečně souvisí s pracemi, které vznikaly v prostředí Loosovy školy. Poučné je například srovnání s návrhem na atriový dům (kolem roku 1912?),²⁷ jehož půdorysné řešení i pojetí vstupního průčelí je olomouckému projektu velmi blízké, včetně motivu niky se sochou. Přesto, že nápadné klasicistní rysy mají i některé Loosovy práce z časných dvacátých let, bude asi sotva možné projekt datovat dobou kolem roku 1919, jak se domnívají Münz—Künstler.²⁸ Vznikla spíše někdy po roce 1914, kdy Engelmann ukončil studium na Loosově škole.²⁹

Cukrovar v Hrušovanech u Brna, 1916?—1919?

Literatura o Loosově autorství nepochybuje. Münz—Künstler se sice zmiňují o stavbě, v mnoha ohledech mimořádné, pouze v soupisu prací, zřejmě ji však pokládají za Loosovo dílo a datují ji rokem 1919.³⁰ I. Kubinszky—Mihály ji rovněž přisuzuje Loosovi, jen s tím rozdílem, že ji klade do let 1918 až 1919.³¹ Naposled H. Czech uvádí, bohužel bez udání pramenů, že Loos pořizoval od roku 1916 novou hlavní budovu továrny.³² Pokud je známo, nedochoval se ke stávkbě žádný plánový ani písemný materiál. Otázku autorství (jen průčelí?) by však mohla snad s dostatečnou spolehlivostí vyřešit poznámka „nach Plänen von Loos“, napsaná Loosovou rukou na pohlednici s vyobrazením budovy.³³ Vzhledem k době výstavby Bauerova domu v Hrušovanech (1917—1918) jakožto sídla ředitele tamějšího cukrovaru, by bylo možné posunout začátek jeho provedení skutečně do roku 1916. Podle sdělení brněnského stavitele Stanislava Neděly stavěla cukrovar nějaká vídeňská firma.

Dům dr. Viktora Bauera v Hrušovanech u Brna, 1917—1918 obr. 51, 52

Z dopisu V. Bauera Adolfu Loosovi ze 14. ledna 1919 vyplývá, že stavba byla hotova již roku 1918: „*Es wird Sie vielleicht interessieren, daß ich in der von Ihnen erbauten und im oberen Stockwerk auch eingerichteten Villa in Rohrbach seit einiger Zeit wohne . . . Es ist uns erst durch den längeren Aufenthalt in dem Hause gekommen, was Sie an modernem Komfort hineingelegt haben.*“³⁴ Vzhledem k tomu, že byla mimoto již nějaký čas obývána, je možno předpokládat vznik projektu na ni přinejmenším v roce

²⁷ Münz—Künstler, l. c., 123, obr. 146, 147.

²⁸ Srov. pozn. 24.

²⁹ K době vzniku projektu se nepřímou vztahuje dopis Friedricha Potera Adolfu Loosovi ze 4. května 1926 (číslovka 6 je tužkou opravena na 0; Vídeň, Albertina, Loosův archiv), v němž se mluví o výzvě k zaplacení Kčs 6000,— za plány pro H. Konstandta v Olomouci. Nehledě k pozdnímu datu, popřípadě nejasnostem kolem něho, je však sotva možné činit z této informace v otázce datování nějaké přesnější závěry.

³⁰ L. c., 188, č. kat. 53.

³¹ Adolf Loos. Budapest 1967, 24.

³² *Fabriksgebäude und Villa in Hrušovany bei Brunn*. Bau, 25, 1970, seš. 1, str. 12.

³³ Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

³⁴ Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

1917.³⁵ Z Loosovy ruky pocházely velmi pravděpodobně i návrhy na původní zařízení vily. Z fotografie prvotního stavu jídelny je patrné,³⁶ že zdi místnosti byly obloženy mramorem až po figurální vlys pod římsou, podobně jako například ve společenské místnosti Bellakova bytu ve Vídni (návrh před rokem 1913) nebo v jídelnách Strasserovy vily tamtéž (1919) a Bauerova domu v Brně (1924). — V Münzových výpiscích je pozoruhodná poznámka, že ještě roku 1930 existovaly tři skicy k vile v Hrušovanech. V plánové části Loosova archivu se dnes shodou okolností nalézají rovněž tři listy s detailně vypracovanými studiemi vily, dispozičně dosti blízké hrušovanské stavbě. Nelze je však pokládat za varianty, popřípadě alternativní návrhy k původnímu projektu. Jednak se formálně hlásí ještě k předchozímu údobí, jednak jsou dvě z nich situovány na svažitém terénu a na jedné je v půdorysu 1. patra největší místnost označena (Loosovou rukou) jako Zeichensaa[1] a v ní naznačeno umístění pěti kreslířských stolů. Pro historika umění, zkoumajícího mimo jiné umělcův vztah k minulosti, není bez zajímavosti, že na rubu jednoho z listů je několik půdorysných a perspektivních črt kaplí, mezi nimi také rotundy se čtyřmi apsidami, inspirované patrně pražskou svatyní sv. Víta.

Interiér zámku v Kuníně u Suchdolu (okr. Nový Jičín), 1919

Zámek byl v majetku dr. Viktora Bauera, popřípadě rodiny Bauerů. Jak vyplývá z dopisu V. Bauera Adolfu Loosovi ze 14. ledna 1919,³⁷ měla jeho práce sestávat ze zařízení zámku starým mobiliářem s případnými (tj. Loosovými) doplňky. Došlo-li k realizaci záměru a dochovalo-li se v tom případě něco, nepodařilo se zjistit.

Jídelna cukrovaru na Starém Brně (?), 1923?

Také³⁸ z Münzova poznámkového materiálu je možno usoudit, že Loos navrhl roku 1923 zařízení jídelny cukrovaru na Starém Brně. Je však nejvýš pravděpodobné, že jde jen o Münzovu nepodloženou domněnku na základě fotografie jídelny Bauerova brněnského bytu a že tedy došlo k zámeně dvou objektů spojených Bauerovou osobou. Svědčila by pro to i skutečnost, že se Münz ve své práci o úpravě bytu V. Bauera v Brně nezmiňuje.³⁹ O Loosově účasti na zařízení starobrněnského cukrovaru není jinak nic známo.

Rodinné domky v Brně (společně s Janem Vaňkem), 1923?—1924 obr. 53

Za projektanta tří dvojdomků v Brně na Alšově ulici je považován Jan Vaněk.⁴⁰ Tato atribuce je však správná — jak rovněž naznačila uvedená li-

³⁵ Münz — Künstler, I. c., 188, datují stavbu — s příznačným nerozlišením doby vzniku návrhu a jeho provedení — rokem 1918.

³⁶ Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

³⁷ Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

³⁸ Srov. Münz — Künstler, I. c., 188, č. kat. 51, kde je jídelna uvedena v katalogu Loosových prací bez komentáře a datována rokem 1918.

³⁹ Pouze v Münzových poznámkách je v seznamu bytových zařízení, navržených Loosem, uvedena také jídelna V. Bauera v Brně.

teratura — jen do jisté míry. Není totiž pochyb o tom, že skutečným původcem myšlenky projektu byl Adolf Loos. Užití jeho konstrukčního systému „domu s jednou zdí“ z roku 1921,⁴¹ aplikovaného v případě brněnských staveb na půdě Československa poprvé, a formální důsledky z něho vyplývající jsou snad dostatečným důkazem. Vaněk se s Loosem znal od podzimu roku 1923, kdy se Markalousovým prostřednictvím setkali v brněnských U. P. závodch.⁴² Pokud je známo, věnoval se Vaněk v této době téměř výhradně bytové architektuře.⁴³ Není vyloučeno, že k myšlence na jednoduchý, účelně řešený rodinný domek ho přivedlo úsilí umístit moderní, v mnohém neobyčejně průbojně výrobky podniku v přiměřeném prostředí. Nicméně právě také vztah nábytku k architektuře, zvláště tendence k potlačení jeho samostatnosti a objemu vestavěním a bílou barvou, odkazuje zcela zřetelně na Loose. Z předchozího vyplývá, že za autora brněnských domů nelze pokládat pouze Jana Vaňka, byl silně ovlivněného Loosem.⁴⁴ Spíše než o vliv šlo v tomto případě o spolupráci, třebaže patrně nepřímou. Je ostatně dostatečně známo, jak bylo obtížné již za Loosova života vyčlenit při jeho velkorysém vztahu k původství díla podíl případného spolupracovníka, zpravidla podlehnuvšího síle jeho myšlenky (P. Engelmann, N. Krieger, Z. Neumann, H. Kulka, Y. K. Unger, K. Lhota aj.).

Přestavba (?) a částečné zařízení domu dr. Viktora Bauera v Brně, 1924—?
obr. 54, 55

Rozsah práce je nejistý. Týká se to zvláště případného rozšíření budovy,⁴⁵ stojící na pozemku hrušovanského cukrovaru, a stavebních úprav vnitřku, k nimž se rovněž nedochovaly žádné původní doklady. Ve vídeňské Albertině je sice uložena kopie zaměření domu v měřítku 1 : 100, není však datována a po signatuře zůstaly jen nezřetelné stopy. Dnes je nepochybná jen úprava rozsáhlé jídelny s možností předělení závěsem na dvě části a její neúplné vybavení mobiliářem. Tyto práce jsou doloženy jednak dopisem V. Bauera vídeňskému nakladateli A. Schrollovi z 11. června 1930,⁴⁶ jednak dvěma fotografiemi, jež byly patrně pro informaci přiloženy k dopisu, a konečně zčásti i dnešním stavem objektu. Vzhledem k tomu, že se z doby vzniku neuchoval žádný plánový a písemný materiál, jsou pro historii a rozsah prací cenné údaje v uvedeném dopise. V. Bauer v něm mj. píše: „*Já sám jsem si dal v Brně od arch. Loose zaříditi jen jídelnu v hlínkách 39/41, a to s mramorovým obložením, zapuštěnými obrazy a mramo-*

⁴⁰ D. Riedl—B. Samek, *Moderní architektura v Brně. Průvodce*. Brno 1967, 68; Z. Kudělka, *Brněnská architektura 1919—1928*. Brno 1970, 38 n.

⁴¹ Konstrukční schéma u Münze—Künstlera, l. c., 149, obr. 209.

⁴² Dobu Loosova navázání kontaktu s U. P. závody, popřípadě s Brnem, dokládá jednak příslušná pasáž ve zmíněném rukopise B. Markalouse (srov. pozn. 9), jednak Loosův dopis Markalousovi z 21. července 1924 (srov. příl. I).

⁴³ Také v pozdější době se Vaněk orientoval jen na navrhování a výrobu nábytku. Srov. O. S., *Eine neuzeitliche Wohnung in Brünn*. Innendekoration 40, 1929, 469 až 470.

⁴⁴ Srov. k tomu také Vaňkovu ediční poznámku k českému překladu (J. Václavkové) publikace K. Marilauna, *Adolf Loos*, Brno 1929.

⁴⁵ Srov. Riedl—Samek, l. c., 38.

⁴⁶ Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

rovou kredencí, nicméně tento prostor není ještě hotov; není ještě položena podlaha a chybí nábytek.“ Na této zprávě je nápadné, že se Bauer nezmiňuje o Loosově případném předchozím zásahu do dispozice domu a že roku 1930 nebylo ještě hotovo vybavení jídelny inventářem. Z toho vyplývá, že Loos buď nebyl autorem přestavby nebo že se dotaz nakladatelství týkal jen Loosova autorství vnitřního zařízení a že se úprava a vybavení jídelny inventářem značně protáhly. Tradované datování prací (tj. zřejmě jen některých, popřípadě ovšem vzniku projektu na ně) rokem 1924 se zdá správné. V článku B. Markalouse o Loosovi⁴⁷ z roku 1925 se autor zmiňuje o současné adaptaci a vnitřní výpravě Bauerova brněnského sídla. S tím souhlasí rovněž sdělení prof. F. Plhoně, tehdejšího zaměstnance brněnských U. P. závodů, které byly hlavním dodavatelem zařízení bytu, že v letech 1924 a 1925 podnik pracoval pro Bauera. Konečně není v této souvislosti bez významu, že roku 1924 Loos zamýšlel požádat v Paříži Bauera o 1000 franků.⁴⁸

(Patrně roku 1924 se Loos seznámil v Praze s architektem J. Gočárem, jehož zásluhou dostal později od ministra vyučování M. Hodži čestnou penzi jako československý státní příslušník.)

Spolupráce s U. P. závody v Brně, 1924 (1923?)–1925

Jak bylo uvedeno, je možno začátky Loosovy nedlouhé, ale velmi intenzivní spolupráce s brněnskými U. P. závody položit s velkou pravděpodobností už do závěru roku 1923, nejspíše do prvních měsíců následujícího roku. Ještě koncem 1923 vyhledal Loos v Brně — na doporučení V. V. Štecha — B. Markalouse,⁴⁹ který ho ihned seznámil s Janem Vaňkem, tehdejším vrchním ředitelem brněnských U. P. závodů. Vymežit přesněji druh a rozsah, popřípadě i trvání Loosovy spolupráce s nimi je obtížné. Nicméně vzhledem k tomu, že podnik byl zaměřen především na výrobu nábytku, lze při Loosově vyhraněném zájmu o hromadně vyráběný mobiliář předpokládat nejintenzivnější kontakt v této oblasti. Je třeba litovat, že pro tuto Loosovu činnost neexistují téměř žádné doklady, především jeho návrhy na jednotlivé kusy nábytku. Jejich podobu je možno vybavit si cestou analogie s uchovanými Loosovými interiéry jen velmi přibližně, poněvadž jakožto především předměty sériové produkce byly řešeny zcela odlišně. Určitou představu může dnes dát pouze židle „Loos“,⁵⁰ nízká sedátka („Stockerl“ u Loose?) a popřípadě některé části původního zařízení Vaňkových (—Loosových) domků v Brně a v Černé Hoře.⁵¹ — Z nemnoha dochovaných dokumentů, týkajících se Loosovy spolupráce s U. P. závody, dále

⁴⁷ *Pracovníci naší doby*. Adolf Loos. Bytová kultura 1, 1924–1925, 60 n.

⁴⁸ V uvedeném dopise Markalousevi z 21. července 1924 (srov. pozn. 42).

⁴⁹ Srov. zmíněný Markalousev rukopis (pozn. 9) a dopis V. V. Štecha mně z 22. listopadu 1967.

⁵⁰ Obr. v: Bytová kultura 1, 1924–1925, 154. Srov. k tomu i článek G. Finettiho, *Nábytek, nářadí a hygienická zařízení na I. hotelové výstavě Turistického klubu italského*, tamtéž, 154 n.

⁵¹ Zčásti na místě. Srov. též fotoarchiv Knihtisk Chemigrafie (býv. J. Štenc), č. neg. 31551 a další.

vyplývá, že Loos v letech 1924 a 1925 zastupoval tento podnik v Paříži. Zřídil tam kancelář a skladiště závodů a staral se o propagaci jejich výrobků, které také prodával.⁵² Patrně v této funkci dojednal na začátku roku 1925 s Le Corbusierem výrobu zařízení pro jeho výstavní pavilón L'Esprit Nouveau v Paříži v brněnských závodech, k níž však patrně nedošlo.⁵³ Tato činnost však netrvala dlouho. Zřejmě polevila s rezignací J. Vaňka na funkci ředitele podniku (v únoru nebo v březnu 1925) a skončila patrně s Loosovou účastí na expozici U. P. závodů a interiéru pavilónu s československou státní expozicí na Mezinárodní výstavě moderního umění dekorativního a průmyslového v Paříži v roce 1925.⁵⁴ Loosova spolupráce s U. P. závody se konečně projevila i redakční účastí na vydání 1. ročníku a přípravách pro 2. ročník časopisu *Bytová kultura* a jeho německou mutaci (*Wohnungskultur*). — Epilogem Loosových kontaktů s nimi bylo podání žaloby jejich vedením na Jana Vaňka, že neoprávněně vyplatil Adolfu Loosovi různé částky.⁵⁵

(Roku 1925 vrací B. Markalous autorům rukopisy článků do připravovaného 2. ročníku Bytové kultury. Mezi nimi i několik Loosových původních příspěvků. — Téhož roku byl Loos jmenován čestným členem Klubu architektů v Praze.)

Rodinné domky v Černé Hoře (společně s Janem Vaňkem), 1925

Dosud nepovšimnuté dva domky (č. 244, 245) odlišného typu — jeden s horizontální střechou, druhý s mansardovým patrem⁵⁶ — souvisí úzce s brněnskými stavbami na Alšově ulici. Jde rovněž o „domy s jednou zdí“, na vnějšku s charakteristickým rámem z vysunutých nosných zdí, kamenné podezdívky a z okraje střechy, uvnitř s podbitými stropními trámy, souběžnými s nenosným uličním průčelím, a zčásti s vestavěným bílým nábytkem. Vzhledem ke konstrukční, dispoziční a formální podobnosti s brněn-

⁵² V uvedeném dopise z 21. července 1924 (srov. pozn. 42) a v dopise témuž adresátu z 28. února 1925 (Praha, soukromý majetek; příl. II). Mimoto je Loos uveden jako reprezentant U. P. závodů v inzertní části *Bytové kultury* 1.

⁵³ Srov. k tomu dopis U. P. závodů Loosovi z 18. dubna 1925 (Videň, Albertina, Loosův archiv; příl. III). O Le Corbusierově spolupráci s brněnskými závody je zmínka v *Bytové kultuře* 1, 1924—1925, 106.

⁵⁴ Rovněž zde vymezit rozsah Loosova podílu je nesnadné. V. V. Štech v této souvislosti poznamenává, že „... chtěl [Loos] — snad z opozice k velké rakouské expozici — účastnit se v našem pavilónu. Nejdříve šlo o jakousi větší retrospektivu, potom zbyla jen jakási stará kredenc z dávných let, na níž chtěl Loos demonstrovat svůj primát v novém řešení nábytku. Patřila — tuším — jakémusi švýcarskému profesorovi, od něhož jsme ji po složitém jednání vypůjčili a exponovali jako cizí element našeho souboru na schodišti pavilónu... Poradil tehdy Gočároví, aby velký reliéfní státní znak umístil do paty pylonu v průčelí pavilónu, nikoliv na jeho vrchol pod Štursovu plastiku, jak původně Gočár projektoval.“ Srov. Štechův zmíněný dopis mně (pozn. 49). Mimoto, jak vyplývá z dopisu Markalousovi (srov. příl. I), Loos měl zhotovit kresbu samostatného pavilónu U. P. závodů pro pařížskou výstavu.

⁵⁵ Videň, Albertina, Loosův archiv. Dochovaná, patrně nikoli první zpráva žalující strany je datovaná 2. květnem 1928. Uvádí se v ní, že Loosovi bylo podle zjištění z června roku 1925 proplaceno Vaňkem úhrnem Kčs 32.855,88.

⁵⁶ Pozměněn přestavbou v třicátých letech.

skými domy i ke společnému stavebníku — U. P. závody v Brně, je možno rovněž v tomto případě pokládat za jejich autory Adolfa Loose a Jana Vaňka. Vznik projektu na ně, popřípadě již i jejich realizaci lze klást do roku 1925, poněvadž z následujícího roku pochází kupní smlouva na dům č. 245, uzavřená mezi U. P. závody a původním majitelem. Podle jeho informací mělo být postaveno těchto domů víc, ale pro vysoký náklad bylo od další výstavby upuštěno.

(V nesignované a nedatované — 1926? — kopii dopisu Loosovi⁵⁷ se hovoří o Wiesnerovi a jeho ochotě zastupovat Loose ve věci stavby domu pro T. v Paříži. Jde patrně o brněnského architekta Arnošta Wiesnera, s nímž se Loos znal přinejmenším od roku 1924 z Brna. Za iniciálou T. se s velkou pravděpodobností skrývá Tristan Tzara, pro kterého Loos v té době projektoval v Paříži dům. Ze soupisu prací, který autoru studie poslal architekt Wiesner před svou smrtí, mimoto vyplývá, že Loos s ním projektoval obchodní dům Heleny Rubinsteinové v Paříži na Rue du Faubourg.⁵⁸

* * *

Považuji za svou milou povinnost poděkovat dvornímu radovi dr. W. Koschatzkému, řediteli Albertiny ve Vídni, a dr. H. Herzmanské, odborné pracovnici téže instituce, že mně v letech 1966–1969 umožnili podrobné studium jinak nepřístupného Loosova archivu. Prosím dále, aby přijali můj srdečný dík dr. H. Šmahelové za laskavé zapůjčení písemného a obrazového materiálu z vědecké pozůstalosti prof. dr. B. Markalouse, dr. E. Markalous, národní umělec J. Zrzavý a prof. V. V. Štech za některé informace, a B. Kriegerbeck, H. Kulka a Y. K. Unger, spolupracovníci Adolfa Loose, za četná sdělení a upozornění.

Přílohy :

I. Dopis Adolfa Loose Bohumíru Markalousovi z 21. července 1924 z Paříže do Brna. 3 listy (21,7×17,6 cm) psané inkoustem po obou stranách. Praha, soukromý majetek. Obr. 56.

20. Quais [sic!] d'Orleans [sic!] Paris 21. Juli 24.

Lieber Dr. Markalous, ich kann mich schwer zum Schreiben entschließen, weil ich noch nichts erreicht habe. Die U. P. Werke sind allerdings in Paris etabliert, haben auch ein Bureau — 27 rue Laffite [sic!] —, Niederlagen — rue d'Agasseau [sic!], ang. rue Fbg St. Honorie [sic!] und am rive gauche rue cherche midi [sic!], ang. croix rouge [sic!], aber keine Geschäfte. Ich habe leider keine Ware, nur nach S. Francisco habe ich 24 rohe, zusanmgelegte [sic!], also nicht geleimte ägypt. Stockerl verkauft, nur auf meine Beschreibung. Hätte ich welche hier, ich könnte viel verkaufen. Aber ein Muster wäre gefährlich, die Leute machen es doch gleich selber. Ich habe für das Stück 40 fr. erhalten. Sie müssen in einem Monat zur Ablieferung bereit sein und werden durch die City of Paris, Wien I, Opernring 3 nach Frisco geschickt. Die Hälfte, 500 fr., habe ich als Anzahlung erhalten. Rest in einem Monat. Das 25 ste Stockerl muß nach Paris fertig zur Ansicht kommen, grellrot lackiert. City of Paris ist ein großes Kaufhaus. Bitte mir das fertige Stockerl sofort zu senden an City of Paris 19 Bould Strasbourg, ich glaube, ich erhalte dann eine Nachbestellung.

In der Exposition ist kein Platz, außer für franz. Capital — nicht für Niederlassungen — u. auch dann nur wenn man einen eigenen Pavillon baut. Ich habe eine Zeich-

⁵⁷ Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

⁵⁸ Srov. Z. Kudělka, *Architekt Arnošt E. Wiesner a Brno. Věda a život 1970*, 104 n.

nung gemacht, er hatte [sic!] mindestens 150.000 fr. gekostet. Eine solche Summe für Reklame auszugeben, wäre ein Unsinn. Die Sachen selbst hätte ich wohl zum Erzeugungspreis an die C. of P. verkauft, aber wenn man bedenkt, welche Kosten noch durch die Beleuchtung, Beaufsichtigung erwachsen wären, so ist es besser, man stellt nicht aus. Ich war anfangs sehr niedergeschlagen, aber jetzt bin ich froh, daß es so gekommen ist. Welch blödsinnige Arbeit hätte ich durch das Zusammenstellen der vielen Kleinigkeiten gehabt, Bitten bei allen möglichen Firmen, beschämende Abweisungen – ich glaube, ich habe mit dieser Idee meinen Nerven zuviel zugemutet.

Für das Bureau ist vom 1. Okt. an 1000 fr. monatlich zu bezahlen. Es ist noch jemand bis zu der Zeit drinn, ich kann es unterdessen benützen und bis zum 1. Oktober kann man sich die Sache noch „überlegen“. Das habe ich gescheit gemacht und ich bitte mich dafür zu loben. (In kleinen Dingen entwickle ich eine Geschäftstüchtigkeit, über die ich staune. Ich glaube, ich habe meinen Beruf verfehlt und hätte jüdischer Agent werden sollen.) Die beiden Niederlagen (kommt alles aufs Briefpapier) werden an eventuellen Verkäufen oder Zubringung von Geschäften percentuell beteiligt. Wenn ich ein paar tausend Stockerln hätte, verwandte ich ganz Paris in eine Niederlage der U. P. Werke.

Senden Sie mir einern großen Teil der französischen Wohnungskultur Ausgabe in die Quais [sic!] d'Orleans [sic!] Adresse.

In unserem Bureau in der rue Laffite [sic!] erschien ein jüdischer Herr aus Wien, der eine Vertretung der Standard Möbel in Paris u. London machen will. Das sind fünf Wiener Firmen (Portois, Fix, Pospischil etc.), die dasselbe wie die U. P. Werke machen wollen. Das ist also die Konkurrenz und es war komisch, das mir der gleich bei seinem ersten Schritt in Paris in die Hände fiel.

Ich sehe soeben, das [sic!] der Bestellungsbrief auf „25 stools, all finished“ lautet. Bitte, liefern sie nur so, wie ich gesagt habe, ich werde es schon verantworten.

Ihre lieben Empfehlungsbriefe habe ich noch nicht verwertet. Ich war auf der Gesandtschaft, habe den Brief abgegeben, konnte aber vom Minister nicht empfangen werden. Nur den liebenwürdigen Legationssekretär [rat?] sprach ich kurz. Ich bin viel mit Zrazwy [sic!] beisammen. Šima [sic!] traf ich noch nicht, ebenso sah ich nur Kepl ganz kurz. Wenn ich die brauchen werde, werde ich sie schon aufsuchen.

Bauer aus Brünn kommt übermorgen aus London nach Paris u. ich werde ihn bitten mir für den August 1000 fr. zu geben. Ich bitte ihn die dann zurückzuerstatten. Überdies wird die Eintragung in den Bottin und in das Telefonbuch einiges Geld kosten, ich möchte bitten sich auf einige Spesen gefasst zu machen. Die kann man nicht, wie die Büromiete, erst „überlegen“, sonst ist man, wenn man nicht jetzt anmeldet, nicht im Bande 1925 drinn.

Ich will keine Versprechungen machen, aber ich glaube, ich werde demnächts ein grosses Einrichtungsgeschäft abschliessen können. Es wird sich die nächsten 14 Tage entscheiden.

Grüssen Sie Ihre Frau, Ihren Sohn und Herrn Vaněk.

Ich hoffe bald von Ihnen zu hören. Ich möchte meine Reise nach Brünn solange als möglich aufschieben, des oben besprochenen Geschäftes wegen. Auf alle Fälle will ich anfangs September in Brünn sein.

Es grüsst Sie herzlichts, lieber Doktor, Ihr Adolf Loos.

II. *Dopis Adolfa Loose Bohumíru Markalousovi z 28. února 1925 z Paříže do Brna. 2 listy (21,5×16,6 cm) psané inkoustem po obou stranách. Praha, soukromý majetek.*

Paris, 28. Feb. 25

Lieber Herr Doktor, Sie werden ja die Nummer von La Rire unterdessen erhalten haben. Ich habe auch angefragt, ob und zu welchem Preise man das Originalcliché erhalten kann. Man sagte mir, man müsse den Künstler fragen und ich erhielt die schriftliche Nachricht, dass dieses 200 fr. kostet.

Der Schrank Normande wird am besten mit Paramentenschrank übersetzt werden (sie stammen in solcher Grösse immer aus Sakristein). Luis Phillipe [sic!] heisst Biedermeier.

Ich projettiere eine Villa, für die ich noch keinen Platz habe (mein Bauherr sucht terrain) u. laufe meines Hotelprojektes wegen herum. Vaněk habe ich erst einmal gesehen, er hat des Werkzeug aus Brünn noch nicht erhalten. Eine telegr. Anfrage aus Brünn habe ich, hoffentlich zur Zufriedenheit, beantwortet.

Herwarth Walden (Sturm, Berlin). ist zu Besuch hier u. begann, ohne zu wissen, dass ich mit der Wohnungskultur liirt bin, diese sehr zu loben. Er möchte gerne die deutsche Vertretung übernehmen. Er hat Sie auch gebeten, ihm eine Anzahl von Nummern für seinen Buchladen zu senden, hat aber nichts bekommen. Für die Manipulation der Versendung würde er sehr wenig fordern, für die Abonnenten, die er macht, müßte er das Blatt um 2/3 des Preises, für die Buchhandlungsabonnenten um die Hälfte haben. Aber er wäre mit Herz u. Seele dabei. Er nennt das Blatt einzig in seiner Art. Gratuliere Ihnen, Herr Doktor!

Ich wohne jetzt 31 rue Vaneau, das ist hinter dem Bon Marché im Fb [sic!] St. Germain (rue Babylone).

Leben Sie wohl, grüssen Sie Alle, besonders aber Ihre liebe Frau und sind Sie selbst herzlichst gegrüsst von Ihrem getreuen Adolf Loos.

In der Wohnungskultur soll die alte Adresse bleiben, es wird mir immer nachgeschickt. Bitte, dem Herrn Sekretar [sic!] aber meine neue Adresse mitzuteilen. Er möge mir sofort das rückständige [sic!] Reisegeld und den neuen Monat, zusammen 4000 Kcs, absenden. Loos.

III. *Dopis U. P. závodů v Brně Adolfu Loosovi z 18. dubna 1925 z Brna do Brna* (? , opis bez obálky), 1 list psaný strojem po jedné straně. Vídeň, Albertina, Loosův archiv.

18. April 1925

Wohligeboren Herrn Architekt Adolf Loos, in Brünn, unter höflichen Bezugnahme auf unsere Intervention bei Herrn Generaldirektor Vallach, in Brünn, in Angelegenheit der Lieferung für Herrn Arch. Corbusier, gestatten wir uns Ihnen nachstehend mitzuteilen:

Mit unserem Schreiben vom 28. März 1925 haben wir Herrn Arch. Corbusier den Austritt unseres gewesenen Oberdirektor Herrn J. Vaněk mitgeteilt und ihn gleichzeitig ersucht, uns gefälligst nähere Informationen betreffs Lieferung der Einrichtung des Pavillons „L'esprit nouveau“ zukommen zu lassen, nachdem sämtliche Bedingungen nur mündlich und unvollständig mit Herrn Oberdirektor Vaněk bei seinem letzten Besuch in Paris vereinbart wurden. Wir betonen, dass wir in diesem Schreiben die Ausführung dieser Lieferung nicht abwiesen, es handelte sich uns nur darum, nähere Informationen im Bezuge auf Liefertermin und Uebernahmspreise, Garantie und Zahlungsbedingungen zu erfahren, was bis nun weder mündlich noch schriftlich vereinbart wurde.

Deshalb hat uns der Inhalt und Ton des Schreibens des Herrn Corbusier sehr überrascht, sowie auch seine Intervention im In- und Auslande, durch welche wir zur Ausführung dieser Lieferung gezwungen werden sollten. Nach diesem Auftreten des Herrn Arch. Corbusier teilten wir demselben in unserer Antwort vom 15. April 1925 mit, dass wir die Lieferung durchführen wollen, natürlich nur gegen bestimmte Bedingungen betreffs Liefertermin, Uebernahmspreis und hiezu gehörige Garantien ihrer Bezahlung. Zu Ihrer Information führen wir Ihnen einen Auszug dieser Bedingungen in Uebersetzung an:

„Sie übernehmen von uns ganze Einrichtungen auf feste Rechnung für die, laut unseren beiliegenden Kostenvoranschlag angeführten Preise, und wollen Sie uns gleichzeitig mit der Bestätigung dieser Bedingungen den Garantieschein einer vertrauenswürdigen Bank einsenden. Den Liefertermin haben wir für den 20. Juli 1925 festgesetzt.“

Indem wir ersuchen, dass Sie unsere Mitteilung gefälligst zur Kenntnis nehmen, zeichnen wir hochachtungsvoll Vereinigte U. P. Werke A. G. (podpis nečitelný; Mařeček?).

**DIE TÄTIGKEIT VON ADOLF LOOS
IN DER TSCHECHOSLOWAKEI**

I

Auf Grund mehrjähriger Untersuchungen in der Wiener Albertina und in tschechoslowakischen Staats- und Privataarchiven verfaßte der Autor einen chronologischen Katalog des gesamten Looschen Werkes (samt der nicht durchgeführten Projekte) in der Tschechoslowakei in den Jahren 1896–1933. Der Katalog, dessen erster Teil die vorwiegend auf Mähren sich beziehende Tätigkeit von Adolf Loos bis 1926 umfaßt, ist von einigen bisher unbekanntem biographischen Angaben ergänzt.

Der Autor betrachtet es als eine angenehme Aufgabe, dem Direktor der Albertina Hofrat Dr. W. Koschatzky und der Mitarbeiterin desselben Instituts Dr. H. Herzman-sky dafür zu danken, daß sie ihm eingehendes Studium des Plan- und Schriftmaterials im sonst unzugänglichen Loosarchiv ermöglicht haben.

Übersetzt von O. H.

